

De joodse gemeenschap in 's-Heerenberg (2)

Het tweede artikel over onze joodse gemeenschap gaat over de joodse begrafenis in het algemeen en over de begraafplaats in het bijzonder.

Hoe verloopt een joodse begrafenis en wat zijn hierbij de gewoonten? Allemaal vragen welke, misschien, bij U opkwamen als de joodse begraafplaats aan de Zeddamseweg gepasseerd werd.

De oorsprong van het joodse begraven

Hoelang joden al begraven is niet te zeggen. Pas als Abraham zijn vrouw Sara in een spelonk van het veld Machpela begraaft, is er in de bijbel voor het eerst sprake van begraven. (Gen. 23:19) Maar hoe de generaties voor Abraham begroeven, wordt niet vermeld. Denken wij hierbij aan Kain, dan staat er (Gen. 4:10) "Hoor, het bloed van Uw broeder roept tot mij van de aardbodem" en niet uit de aardbodem.

Lezen wij verder (Gen. 35:8) dan begroef men, indien geen grot voorhanden was zoals bij Debora, de voedster van Rebekka, ook wel onder een eik. Evenzo werd Rachel langs de weg naar Betlehem begraven. (Gen. 35:19) Langs de weg? Ja, want in bijbelse tijden herkende men een graf altijd aan de witte steen "tsijoen lenefesj" welke geplaatst werd om voorbijgangers te waarschuwen deze plaats niet te onteren. En daar hield men zich aan, want de angst voor de rondom een graf aanwezige kwade geesten en demonen zat er goed in.

De eerste joodse begraafplaatsen

Zeker is dat de joden hun dierbaren gedurende eeuwen begroeven in grotten of in onderaardse holen. Deze in grotten geplaatste familiegraven groeiden zeker in Jeruzalem en later ook in Rome uit tot de bekende catacomben.

De instelling van een gemeenschappelijke begraafplaats op open en vlak terrein stamt pas uit nabijbelse tijd. Er is al wel eerder sprake van een algemene volksbegraving (II Koningen 23:6) bij de beek Kidron en ook een speciale gemeenschappelijke begraafplaats

voor terechtgestelden (Sanhidrin 6:5), maar dit zijn uitzonderingen.

Het ontstaan van deze gemeenschappelijke begraafplaatsen kwam voort uit zuiver praktische redenen in combinatie met de zeer strenge reinigingswetten der priesters.

Plaats en indeling van joodse begraafplaatsen

De begraafplaatsen werden altijd buiten de stad, tenminste 50 el van het dichtstbijzijnde huis, ingericht. Nooit hebben joden in de hof van de Synagoge of in de Synagoge zelf hun doden begraven, omdat voor joden een overledene onrein is. (Hier wordt geestelijke onreinheid bedoeld.) De begraafplaats is voor een joodse priester, "cohen" in het hebreuws, verboden terrein. (Lev. 21:1-4) Dit is dan ook de reden dat men familie van priesters aan de buitenrand van het kerkhof begroef. Dit maakt het voor de priester mogelijk om toch het graf van zijn familie, zij het gescheiden door een hek, te bezoeken. In bijbelse tijden kalkte men de grafstenen wit om priesters te waarschuwen om op afstand te blijven.

Joodse termen voor hun kerkhoven

Een joodse begraafplaats zal nooit door een jood met de term "jodenkerkhof" worden aangeduid, maar met de in Nederland meest gebruikte Jiddische uitdrukking "keiwerowes", afkomstig van het Hebreeuwse Kewer awot, hetgeen "graven der vaders" betekent.

Naast deze uitdrukking beschikken zij nog over een rij andere namen voor hun begraafplaats zoals:

"Eeuwig huis" - uit Prediker 12:5: Want de mens gaat naar zijn eeuwig huis.

"Tuin van vrede" - naar analogie met "Gan Eden", wat paradijs betekent.

"Huis des levens", hetgeen verwijst naar de komst van de Messias.

"Gut Ort" is ook een echt Jiddisch gezegde.

Gebruiken en gewoonten bij de begrafenis

Over deze gewoonten doen de dwaaste verhalen de ronde. Wat dacht U van deze: de dode krijgt een naald en draad mee, dan kan hij bij

de wederopstanding gelijk aan het werk; of: joden gooien hun doden van de trap. Dit laatste is gemakkelijk te verklaren, omdat joden, evenals de meeste zuidelijke volken, nu eenmaal wat luidruchtiger zijn; en bidt men dan ook nog hardop bij een overledene, dan komt dat wat luidruchtig over bij de bureu.

Volgens joodse opvattingen moet men er alles aan doen om het leven te rekken, maar niet het lijden. Hier worden zelfs de wetten van de sabbath voor opzij gezet. Niemand, dus ook de familie niet, mag de stervende aanraken om het sterven niet te vervroegen of te vertragen. Als de dood is ingetreden, wordt de overledene gereinigd. Deze reiniging, "tahara" genaamd, is een zuiver religieuze zaak en dit mag dan ook beslist niet uitgevoerd worden door niet-joden. Na de reiniging krijgen alle doden dezelfde witte linnen kleding aan, "tachriegien" geheten. Wit linnen of tegenwoordig ook katoen symboliseert reinheid, eenvoud en bovenal waardigheid. Dit gebeurt reeds vanaf de eerste eeuw na Chr, toen de rabijn Gamliel II dit invoerde omdat hij inzag dat hele families failliet gingen aan de luxe verzorging van hun doden. En dat alleen maar om te kunnen laten zien hoe welgesteld men wel was.

Bij de overleden man komt over zijn doods-kleed het door hem bij leven gedragen gebeds-kleed, "talliet". Hieruit zijn de schouwdraden (franje) op een paar na afgeknipt, omdat het kleed toch geen dienst meer doet als gebeds-kleed. Men denkt dat het de dode beschaamd zou maken, als het kleed intact wordt gelaten.

Voordat de kist gesloten wordt, legt men een zakje aarde uit Israel onder het hoofd of men strooit het over het hele lichaam uit. Men is dan in Israel begraven. Voordat men de kist sluit, hangt men ter plaatse van het hoofd bij de man een van de overgebleven schouwdraden uit de kist, of een stukje laken indien het een vrouw betreft. Dit alleen om de plaats van het hoofd aan te duiden. Evenals de kleding is ook de eenvoudige houten kist voor arm en rijk gelijk.

Direct na het intreden van de dood moet de overledene bewaakt worden en bovenal geëerd. Men leest dan psalmen, bidt en er wordt geleerd, zodat het Woord de dode op de tocht naar het hiernamaals begeleidt. Op dagen dat men niet begraven mag zoals de sabbath of

Grote verzoendag laat men de dode dan ook beslist niet alleen.

De joodse dode wordt niet opgebaard; men is hierin erg praktisch. Al wordt de dode mooi opgemaakt, blijft zijn gezicht niet meer dan een masker en zijn lichaam is ondanks alles toch iets waaruit de ziel verdwenen is. De dode die daar ligt heeft geen deel meer aan de levende wereld. Men zal dan ook in de nabijheid van een dode niet eten, drinken of roken. Allemaal plezierige zaken, maar alleen voor levenden. De dood is volgens joodse opvattingen slechts een rustpauze tussen leven en wederopstanding. Zie Deut. 32:9: Ik dood en doe herleven; Psalm 9:14: Gij die mij opheft uit de poorten des doods,....; en Daniel 12:2: Velen van hen die slapen in het stof der aarde, zullen ontwaken. Deze bijbelse profetieën vindt men terug in een deel van de joodse geloofsbeelden: Met volle overtuiging geloof ik in de wederopstanding der doden.....

De begrafenis

De begrafenis, "lewaja" in het jiddisch, dient volgens de joodse wetten op de dag van overlijden te gebeuren. Doch de Nederlandse wet denkt daar anders over. De wachttijd, ook voor joodse burgers, is minimaal 36 uur tussen overlijden en begraven.

Deelname aan een begrafenis is voor joden een zeer eervolle zaak. Dit is een waarachtige daad van genade: "chessed sjel emmeth" in het hebreuws. Immers de dode kan deze niet meer beantwoorden.

De joodse wet en zede vraagt dat je een paar passen meeloopt, als je een joodse begrafenis ziet, ook al is de dode een onbekende. Doe hem uitgeleide met deze paar passen; dit is overigens de letterlijke betekenis van "lewaja". Op de begraafplaats is een metaheer of metaarhuisje; vroeger gebeurde hier het reinigen, de "tahara". Momenteel wordt er alleen maar het "mes" neergezet, d.i. jiddisch voor het "dode lichaam". In het metaheerhuisje praat men over de goede daden van de overledene en bidt men. Van hieruit wordt de kist door de aanwezige mannen naar het graf gedragen onder het uitspreken van psalm 91. Bij het laten zakken van de kist in het graf zegt men "Ga naar uw eindbestemming en rust,

opdat u weer opstaat tot uw lot, in het einde der dagen". (Dan.12:13)

Na de begrafenis wordt er nooit over de gestorvene gesproken. Dit vindt plaats bij de plechtige steenplaatsing na elf joodse maanden. De begrafenis wordt zeer sober gehouden. Vroeger bracht men bloemen mee om de penetrante lijklicht te neutraliseren, maar dat gebeurt thans zeker niet meer, omdat men nu immers in staat is het lijk beter te conserveren. De begrafenis is sober, omdat de jood zegt: "Met lege handen zijt gij gekomen en met lege handen verlaat gij deze aarde". Voordat men weggaat, zegt men: "Uw doden zullen herleven, mijn afgestorvenen weer opstaan".

De rouw

Als teken van rouw scheuren joden hun kleren een stukje in. Mocht dit nog niet gebeurd zijn, dan doet men dit alsnog in het metaheerhuisje. Deze "Kerie A" wordt voor ouders links en voor echtgenote, kind, broer of zuster rechts aangebracht. Bij andere familieleden gebeurt dit niet. De diepere betekenis van deze kleine scheur is het helpen opgang brengen van de verwerking van de rouw. Het kleine scheurtje is te begrijpen: het kan verdriet opwekken om daarmee het verlies te verwerken.

Dit gebruik van het inscheuren is al zeer oud en wordt ook wel toegepast bij erg grote schrik of bij het horen van zeer slechte tijdingen. Jacob scheurde zijn kleren toen zijn zonen het met bloed besmeurde kleed van Jozef toonden en ook in Koningen 1 en 2 lezen wij hierover. Job (Job 1:2) en Mordechai (Esth. 4:1) scheurden hun kleren, toen zij slechte tijdingen hoorden.

De grafsteen

De grafsteen was oorspronkelijk niet voorzien van een opschrift. Hij was bedoeld om voorbijgangers te waarschuwen: "Pas op en blijf op afstand". De grafsteen voorkwam bovendien dat de grond een andere bestemming kreeg; immers een graf was en is volgens joodse opvattingen nu eenmaal voor eeuwig.

In het oude testament is er voor het eerst sprake van een steen, nadat Jacob zijn vrouw Rachel had begraven: Jacob zette op haar graf een opgerichte steen..... Omdat het zelfstandig naamwoord van het Hebreeuwse werkwoord

"oprichten" ook betekent "staande grafsteen", krijgen alle asjkenazische joden een staande grafsteen. Dit zijn uit het oosten afkomstige joden. De uit het zuiden afkomstigen joden, sefardische joden, krijgen een liggende steen. Dit naar aanleiding van een discussie in de Talmud waarin staat dat de treurtijd pas begint nadat de steen het graf heeft gesloten. Bij de laatst genoemde joden wordt de steen dus tijdens de begrafenis al geplaatst.

De oudst bekende inscripties op joodse graven zijn ongeveer drieduizend jaar oud. Het waren eigenlijk meer waarschuwborden: "Een vloek zal op hem rusten die dit graf opent".

Vijfhonderd jaar later zagen grafstenen er anders uit: zij waren voorzien van:

- 1) De naam van de gestorvene.
- 2) De naam van degene die de steen geplaatst had.
- 3) Een vervloeking aan het adres van eventuele grafschenners.

Na de ondergang van de tweede tempel in 70 na Chr. begonnen de joden meer en meer de griekse en romeinse gewoonte over te nemen om grafstenen van ornamenten te voorzien, soms wel heel erg. Uit die tijd stamt het gezegde: Joodse begraafplaatsen zijn mooier dan paleizen. De al eerder genoemde rabijn Gamliel II ergerde zich dan ook al aan de overdadig opgemaakte grafstenen want hij was het die zei: "Voor de rechtvaardige richt men geen grafmonument op: hun wijsheid zal ons aan hen herinneren". Dat maakte indruk en een versobering was het gevolg.

De laatste zeshonderd jaar staat op een joodse grafsteen meestal in het hebreuws: "Hier rust" of "Hier bevindt zich". Vaak staat een bijbels citaat op het graf van een vrouw en een naamvers (acrostichon) op het graf van een man. Dan de voor- en vadersnaam voorafgegaan door eventuele titels. Vervolgens de vermelding van de naam van de moeder. Dit laatste omdat het jood-zijn afhankelijk is van de joodse moeder. De leeftijd van de overledene staat vermeld en soms de geboortedatum. Betreft het een graf van o.a. nakomelingen van Mozes, levieten genaamd, dan zien wij soms de toevoeging "Halevie" of als het om een priester gaat "Hacohen". Bij deze laatste treft men vaak als ornament twee zegenende handen aan. De laatste zin op de steen is een afkorting zoals:

TNTsBH - hetgeen betekent: Zijn of haar ziel zal gebonden zijn in de bundel der levenden. (Sam. 25:29)

TMK - Moge zijn of haar rust geëerbiedigd worden.

HRIV - Hij of zij ruste in vrede.

De joodse begraafplaats in de gemeente Bergh

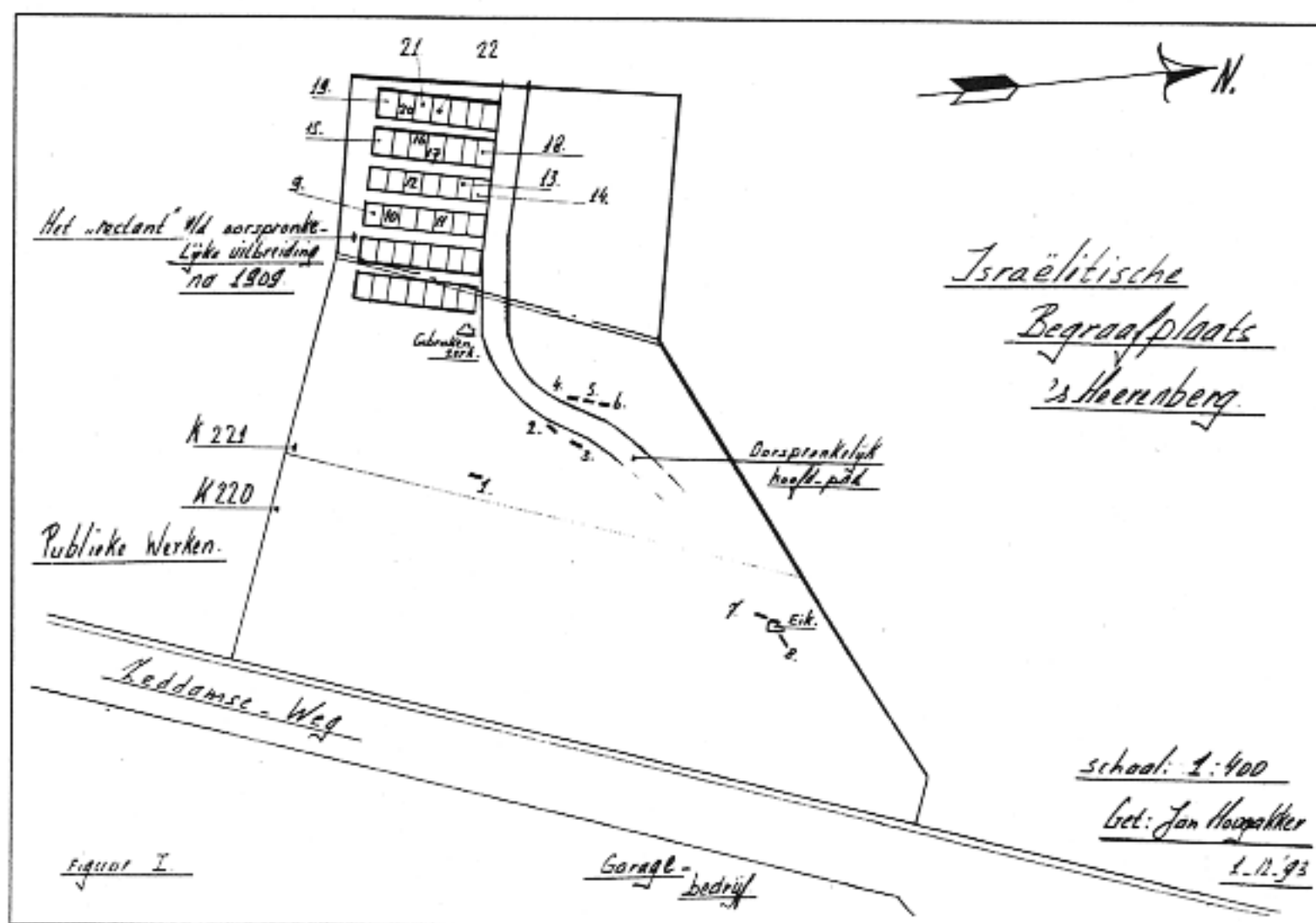
Aan de Zeddamsesweg op een nu in struikgewas verscholen plaats ligt de joodse begraafplaats al sinds ca. 1752. Dat jaar is in een rechtbankverslag uit 1765 gevonden. Het was toen wel veel kleiner dan dat wij het nu kennen; om precies te zijn 1500 m², maar het lag wel ruimschoots 50 el vanaf het dichtstbijgelegen huis zoals de joodse wet voorschreef. Helaas zijn uit de beginperiode geen grafstenen bewaard gebleven. Wel latere zoals uit afb.1 blijkt. In deze figuur zien wij twee tijdperken weergegeven: het eerste van 1750 tot 1894 en het tweede van 1894 tot heden. Dit tweede vak is aangegeven met een dubbele streep-stip-lijn; het eerste met de sectienummers K 221 en K 220. Hierin bevinden zich de

oudste nog aanwezige grafstenen, de nummers 1 t/m 8.

Graf nummer een (1) is van Rachel bat Ascher overleden op 19-6-1846; "26 sivan 5606" is de joodse weergave van deze datum. Hier lezen wij : "Haar handpalm spreidde zij uit over de verdrukten en haar handen strekte zij uit naar de behoeftigen. Een vrouw oprecht en lieflijk. Zij ging de weg der volmaaktheid, deed liefdadigheid al haar levensdagen en voedde haar kinderen op tot tora en"

Graf nummer twee (2) is van Wilhelmine Zimmermann, een 34 jaar jonge vrouw. Zij is geboren in Otzenrath en overleden op 31-5-1861.

Graf nummer drie (3) is het oudst herkenbare. Het is van Nathan Abraham Frank, overleden op 7-8-1832. Dit graf heeft een hoogst interessante tekstopbouw: "Hij heeft een koningskroon op zijn hoofd geplaatst". De eerste letters van deze in het Hebreeuws gestelde zin vormen de letters Nathan. Dan volgt: "Laat ons opstaan en treuren over een man van goede werken. Zijn vroomheid en oprechte levens-

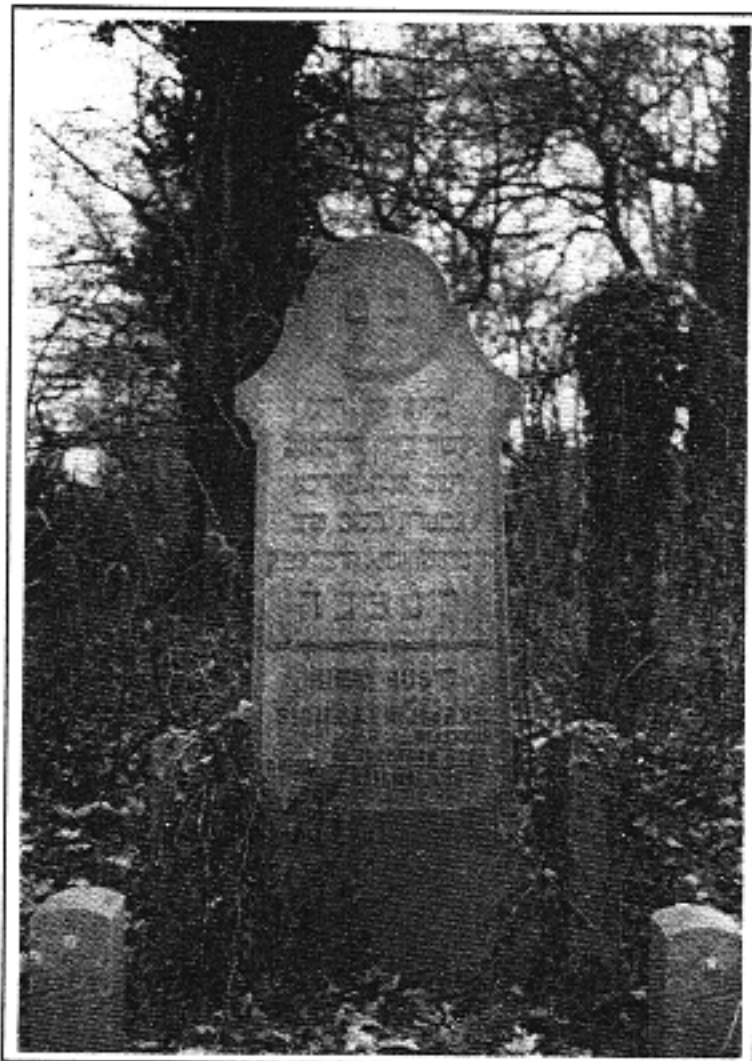

Afb.1

Afb.2

wandel worden bewaard voor zijn kinderen. Het lichamelijke ligt nu onder de aarde, maar zijn ziel ontweek naar boven. In de tuinen van Eden zullen de daden die hij bij zijn leven deed voor hem uit gaan." De beginletters van dit gedicht vormen de namen "Nathan Abraham". En zo staat er verder: "Dit was Nathan Abraham, zoon van rabbi Meijer Frank z.g. Elf menachem aw 5592 volgens de joodse jaarrekening overleden".

Afb.3

Afb.4

Eveneens een van de oudste graven is het graf van Jacob.... uit 1839: nummer 4 op de overzichtstekening. Hier luidt de tekst: "Hier ligt een man die ging in vroomheid. Zijn daden waren goed en volmaakt. Hij bad van vroeg tot laat en was met de tora bezig. Zijn naam was bekend in lof en eer. En dit was Jacob Simon ben Chaijem. Overleden op 2-10-1839 (24 tisri 5600)".

Ook een zeer sprekende tekst vinden wij op het graf van Sara Frank (5): "Richt uw blik op Sara, uw aartsmoeder. Hier ligt een flinke vrouw, de roem van haar man en kinderen. Volmaakt, oprecht, geliefd door haar daden voor armen en behoeftigen, die de tafel dekte voor hen die ondersteuning nodig hadden, waarachtig al haar levensdagen, mevrouw Sara, dochter van Nathan Abraham Frank z.g. en overleden op 13-3-1872 op 66-jarige leeftijd". 31 Adar II is hiervan de joodse schrijfwijze. Als laatste staat er: "Zij ruste in vrede".

De hier besproken graven vindt u terug op afb.2. Links vooraan graf nummer een, dan verder van links naar rechts de nummers twee, vier, vijf, zes en als laatste nummer drie. Op graf nr 1 kunt u heel duidelijk de eerste twee letters herkennen welke staan voor: "Hier rust" of "Hier werd verborgen" of "Hier bevindt zich".

Een veel voorkomende letterkombinatie is ook die van graf nummer 19, zie afb.3 nr.2. Hier staan de eerste twee letters voor "po temoena", vrouwelijk voor "Hier ligt verborgen". Maar lang blijft dit geen geheim, want als wij op deze steen verder lezen, dan betreft het hier een van de laatste graven en wel van Sibilla

Hijmans-Wertheim, overleden op 3-11-1933.

Op graf nummer drie staat het al eerder besproken naamvers dat uitsluitend op mannelijke graven terug te vinden is. Het is een naamvers omdat de beginletters de naam vormen van de hier begraven man. Dat is de boven beschreven Nathan Abraham.

Afb.4 is een overzichtsfoto van de graven 2 t/m 6, waarop midden links graf nummer 2 te zien is; zie ook overzichtstekening afb.1.

De zich om sommige grafstenen bevindende stalen U-profielen zijn het gevolg van reparaties. Reparaties welke wij te danken hebben aan de inzet van Huis Bergh en wel speciaal van de voormalige rentmeester de heer Vriksen.

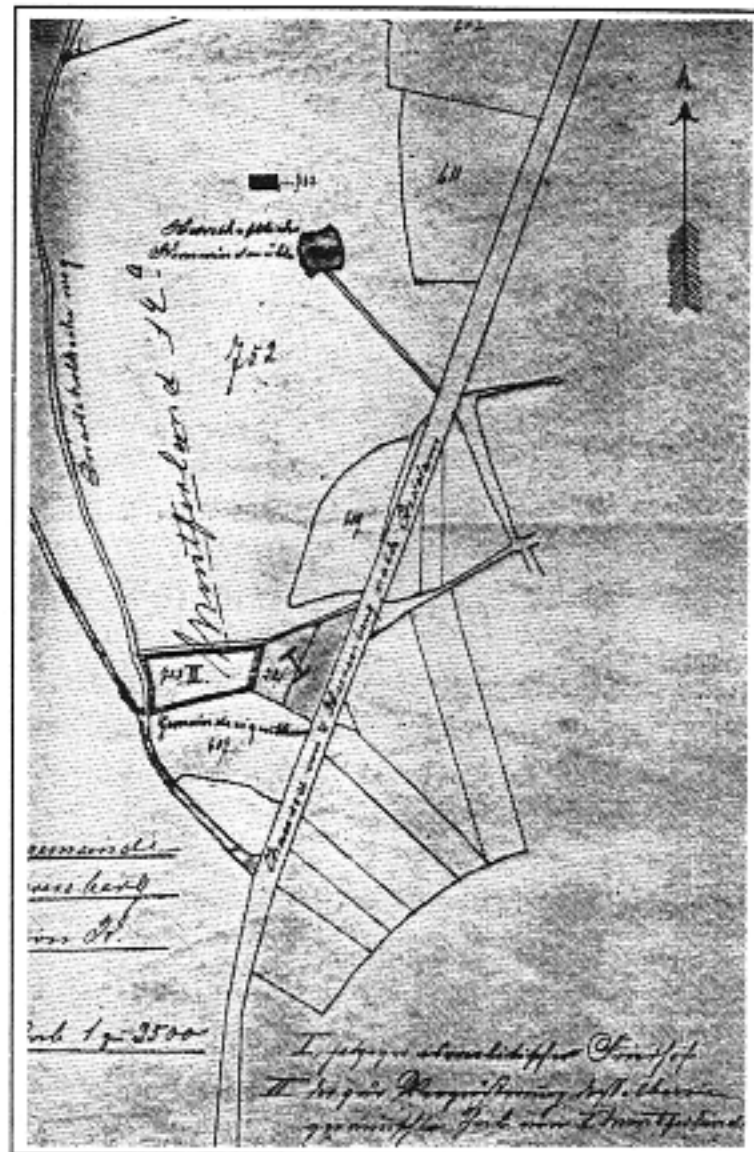
De uitbreiding van 1894

Omstreeks 1894 had men op de begraafplaats te weinig plaatsruimte; toen kwamen de problemen pas echt. Men was de schrik van de ziekenfondswet van 1872 Staatsblad 134 net te boven en nu was er weer eens geen geld voor grondaankoop voor de zo dringend noodzakelijke uitbreiding van de begraafplaats. Erger nog: de omringende gronden waren niet te koop.

De wet welke hierboven genoemd werd, hield volgens artikel 12 in dat elke begraafplaats een lijkenhuis moest bezitten. Dat metaheerhuisje, zoals de joodse gemeente dat noemde, was te duur. Maar praktisch als men was werd al spoedig met de gemeente een overeenkomst gesloten waarbij werd toegestaan om het huisje te gebruiken van de gemeentelijke begraafplaats, die dichtbij lag Dit alles speelde zich af rond 1882.

De tot op dat moment niet aan te kopen gronden rond de begraafplaats waren al sinds 1826 bezit van huis Bergh. Dat staat te lezen in een brief aan het gemeentebestuur, gedateerd 5 juli 1826. Hierin vraagt de rentmeester de heer Van Nispen: "Om op de hoogte aan de heide op eenen gepasten afstand van het jodenkerkhof een molen te mogen zetten ter vervanging van de molen welke een jaar eerder ingestort was". Hij kreeg toestemming, zoals wij heden ten dage aan de nog aanwezige molenromp kunnen zien.

Maar eigendom van de vorst van Hohenzollern-Sigmaringen, eigenaar van Huis Bergh, of

Afb 5

niet, uitbreiding moest er komen. Het volgens het kadaster 23 roeden en 92 ellen grote kerkhof was te krap.

Het bestuur van de joodse gemeente verzocht dan ook per brief van 4 april 1892 of het de vorst zou behagen om een stukje grond grenzende aan hunne thans overvolle begraafplaats af te willen staan. "Wegens hunne ongunstige financiële toestand wel kosteloos", aldus Josef Straus, voorzitter van de kille. De vorst draagt via zijn rentmeester de heer Briet op een situatieschets te maken van de gronden, waarvan de kosten wel voor rekening de heer Straus zijn. Dit gebeurt en het blijkt hier te gaan om sectie K no 753 groot 20 are en 70 centiare. Op 9 mei 1892 antwoordt de rentmeester, de heer Meijer, aan het joodse kerkbestuur dat het de vorst behaagd heeft "onontgeldelijk" het gevraagde stuk grond af te staan. Een heel snel antwoord, lijkt mij zo. Op 25 mei bedankte de gemeente de vorst von Hohenzollern-Sigmaringen voor het edelmoedig besluit het stukje grond af te staan en men

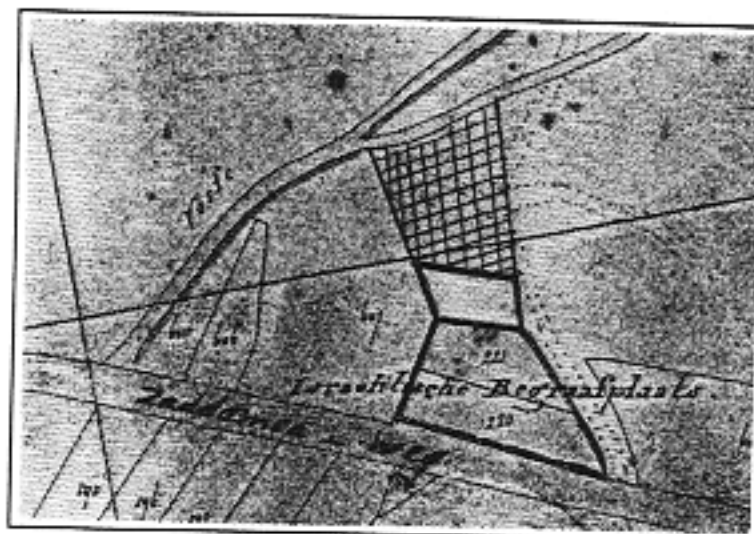
aanvaardt de gift dan ook met "innige dankbaarheid".

Op 3 september 1894, dus twee jaar later, krijgt de heer Straus een rekening van f. 1,75 voor een overgeschreven en vertaald koopcontract. Het kontrakt waarin overeenkomstig zeven bepalingen de overdracht van het zo fel begeerde stukje begraafplaats wordt geregeld met als officiële koopdatum 22 juni 1894. De totale kosten voor deze gehele overdracht kwamen wel voor rekening van de joodse gemeente en bedroegen f. 30,00 als koopsom, waarin begrepen f. 1,75 voor de vertaling en f. 1,62 hypotheekkosten. Dat laatste ligt tegenwoordig allemaal iets ruimer. De hier bedoelde koopsom bestond eigenlijk uit de verkoopkosten. Op 18 juli 1894 is echt alles in orde, want dan keurt ook de Hofkammer van de vorst deze transactie goed.

Voor het bij het contract behorende kaartje: zie afb.5. Hier ziet U de situatie: 221 I was het oude stuk, erbij kwam nu 753 II (dik omlijnd).

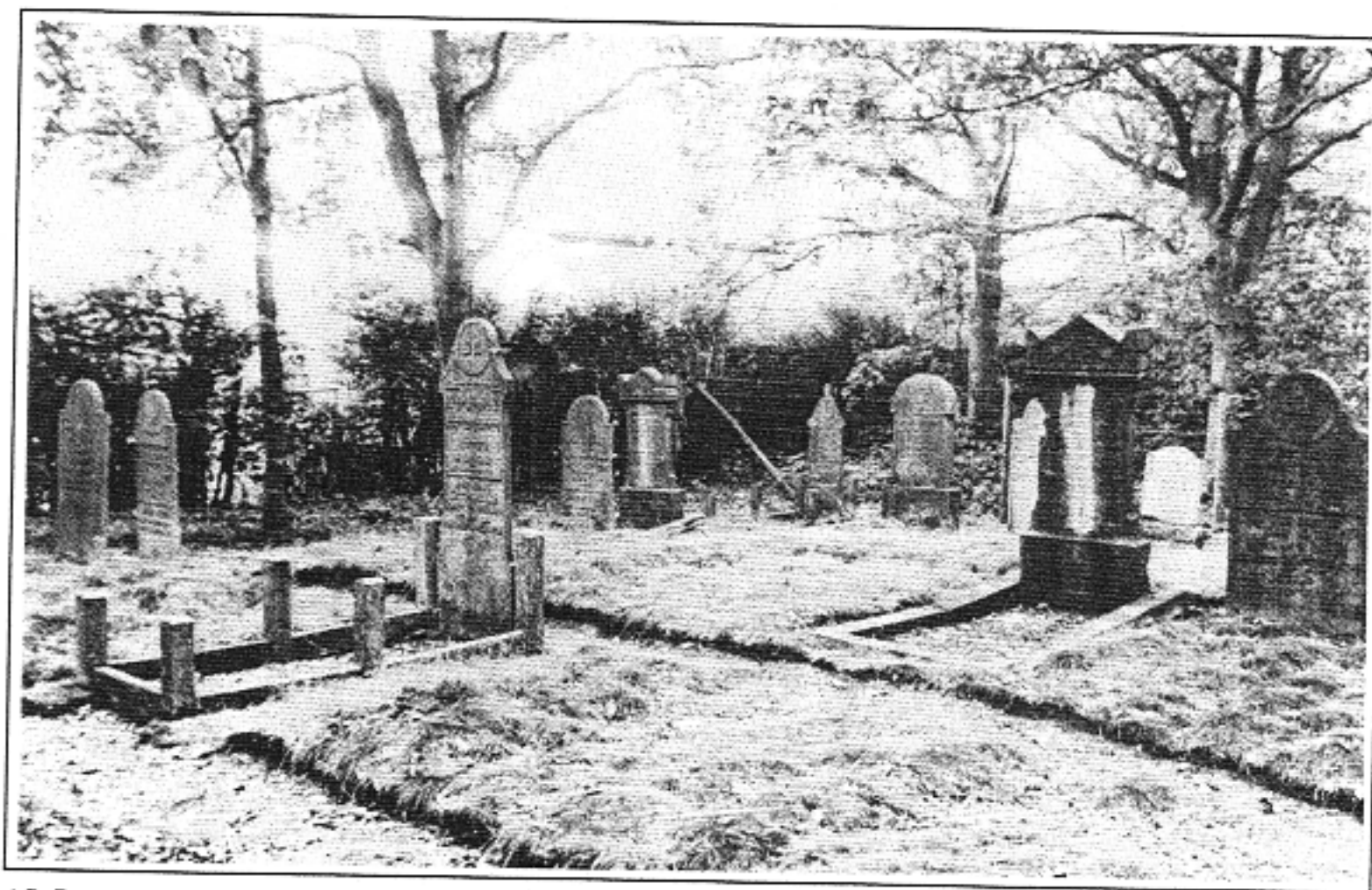
De verkoop van het kerkhof

In 1909 was de joodse gemeente weer in geldnood geraakt, hetgeen blijkt uit de ver-

Afb.6

koop van een deel van het in 1894 zo voordelig "aangekochte" kerkhof. Op afb.6 ziet U een in ruitvorm gearceerd gedeelte van de begraafplaats aangegeven. En het was dit gedeelte dat men voor een leuke prijs aan een landbouwer kwijt kon. Was men toen niet heel erg aan het "op korte termijn denken"? Stel u voor dat de kille plotseling zou toenemen? Of dat er als gevolg van een epidemie veel sterfgevallen zouden optreden? Hoe het ook zij, ik denk dat de nood wel heel erg hoog geweest moet zijn.

Afb.7

Joodse begraafplaats Zeddamseweg 's-Heerenberg

Graf nr	Naam	Geboorteplaats	Geboortedatum	Overleden op
01	Rachel bat Ascher			19-06-1846
02	Wilhelmine Zimmermann	Otzenrath	26-03-1838	01-02-1872
03	Nathan Abraham Frank			07-08-1832
04	Jacob Simon ben Chaijiem			02-10-1839
05	Sara Frank	Bergh	08-03-1806	13-03-1872
06	Leizer ben Simon			20-10-1888
07	Vertaling in bewerking			
08	Vertaling in bewerking			
09	Levie Rosenberg		10-03-1842	10-04-1898
10	Barend Zwaab	Amsterdam	08-06-1825?	01-04-1900
11	Hartog Heijmans	Wageningen	23-06-1838	02-04-1904
12	Johanna Zwaab-Straus	Dusseldorp	14-10-1817	26-07-1906
13	Joseph Straus	Wisch	25-02-1854	09-05-1914
14	Sara David wedv S Cohen	Wesel	00-00-1820	24-07-1914
15	Sara Straus-Hertz	Zevenaar	24-11-1854	05-10-1916
16	Jeannette Cohen-de Winter	Gendringen	20-12-1859	29-07-1919
17	Julia Rosenberg-Rubens	Doetinchem	23-10-1853	25-04-1921
18	Godfried Rosenberg (zerk gebroken)			00-08-1924
19	Sibilla Heijmans-Wertheim	Bergh	11-03-1876	03-11-1933
20	Sallie Jacobs		00-00-1886	04-04-1938
21	Eveline Jacobs-Rosenberg	Hengelo-G	07-05-1871	20-11-1940
22	Izaak Cohen			21-03-1942

In de bovenstaande tabel vindt U een overzicht van de op de hier besproken begraafplaats begraven joodse landgenoten. Voor de nummering zie afb.1: het zijn de graven 10 t/m 22 welke tot de jongste behoren.

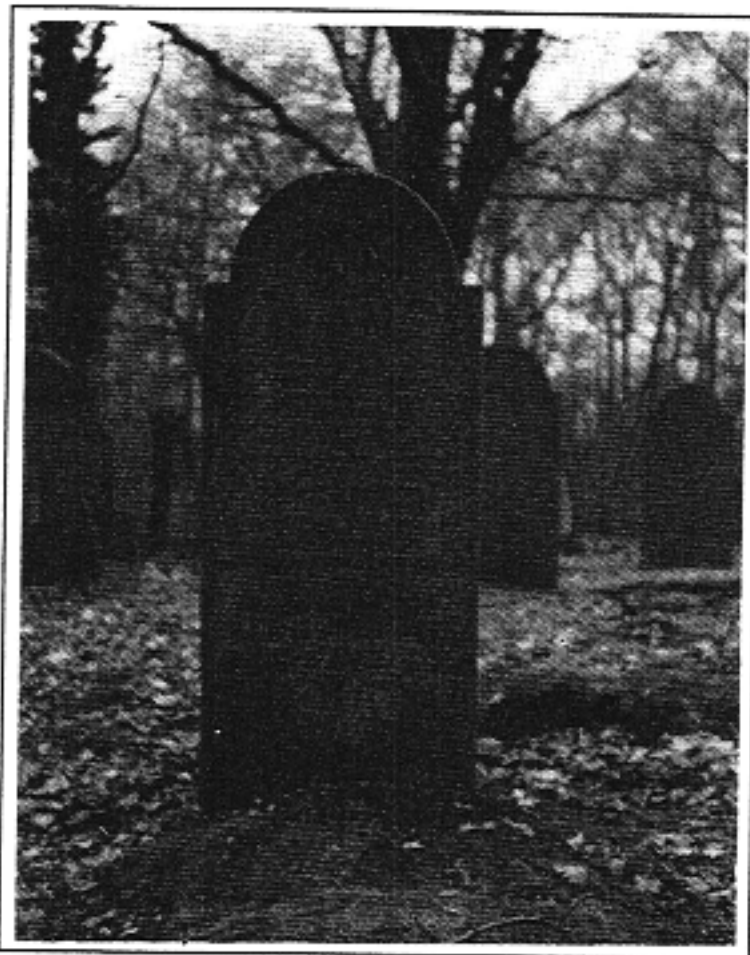
Op afb.7 vindt U een overzicht van de jongste graven. Dit zijn de nummers 9 t/m 22; links vooraan (het graf met de pilaartjes) is nummer 11 en uiterst rechts is nummer 14. Afb.8 is graf nummer 9 en dit is zeker het vermelden waard omdat U hierop heel goed de Levietenkan kunt zien. Deze kunnen komen uitsluitend voor op graven van levieten. Levieten waren bij de oude Hebreeën leden van de stam van Levi, aan wie de dienst in het heiligdom als helpers van de priesters was opgedragen. Tegenwoordig is het een jonge priester. De voorschriften voor de levieten vindt U in het

derde bijbelboek terug. In de tempel was bijvoorbeeld een van hun taken het helpen bij de handwassing. Dit laatste nu vindt U terug bij de rituele handwassing in de Rooms katholieken kerk.

De begraafplaats van 1945 tot heden

Het was voor de resterende joodse gemeenschap in Nederland na de oorlog geen haalbare kaart om hun ongeveer 250 begraafplaatsen goed te onderhouden. Ook bij ons niet.

Nu is het een goede joodse gewoonte om ook iets aan te bieden, als je iets vraagt. Tot mijn verrassing en tot spijt waarschijnlijk van de heer Heitkamp (hoteleigenaar) was er iets heel bijzonders aan te bieden in ruil voor het onderhoud van de begraafplaats. Althans dit was de gedachte bij de Israelietische gemeente in Doetinchem waaronder 's-Heerenberg viel.

Afb.8

Men stelde de gemeente per brief voor om in ruil voor het onderhoud van de begraafplaats het laatste aantoonbare bezit van de joodse gemeente van 's-Heerenberg dat uit de synagoge afkomstig was, als geschenk te willen aanvaarden. "Omdat", zo schreef men, "dit eigendom toch al in Uw bezit is, zonder dat U dit misschien wist." Dit geschenk kunt U nu, uiteraard aangepast aan de eisen van de tijd, nog steeds bewonderen in het stadhuis.

Nu is het natuurlijk wel zo dat je wilt proberen eronder uit te komen, als je voor het blok gezet wordt. De gemeente schreef dan ook terug dat het hier om twee zaken ging:

- 1) Het al of niet aanvaarden van een kado.
- 2) Het, tegen wel of geen betaling uitvoeren van onderhoud.

Op zich resulteerde dit in een heel boeiende correspondentie, welke ik U onthouden zal. Het eindresultaat is dat op 14 februari 1949 de gemeente de reeds lang in het gemeentehuis aanwezige KAARSENKROON uit de voormalige synagoge in dank aanvaardde en dat men over het onderhoud nog graag wat verder wilde worden ingelicht om te kunnen beoordelen hoe, wat en wie iets zou gaan doen.

Het onderhoud

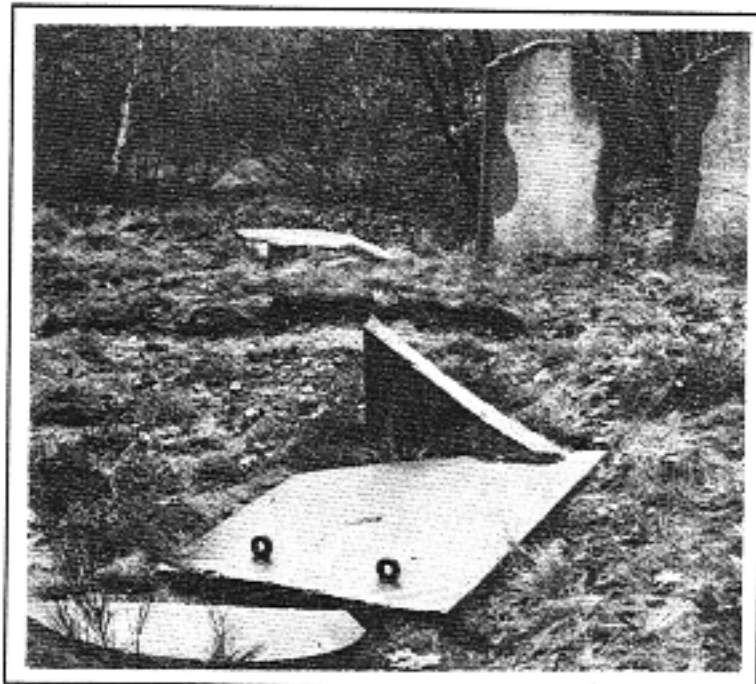
Hoe dit onderhoud precies heeft plaats gevonden in de jaren na de oorlog is, niet geheel duidelijk. Wel duidelijk werd het toen in 1954 Huis Bergh zich het lot van deze begraafplaats aantrok en een onderhoudsover-eenkomst sloot met de Israelietische gemeente Doetinchem waaronder 's-Heerenberg viel.

Dit op 16-4-1954 gedateerde contract hield in dat Huis Bergh naar beste krachten toezicht hield, voor de afrastering zou zorgen en het onderhoud "van het geboomte waardoor een ongestoord waardig plekje natuur rondom de graven zal worden bewaard". Het is dus aan Huis Bergh te danken dat de toenmalige rentmeester de heer Vrieszen zich zo heeft kunnen inzetten met als resultaat een keurig verzorgde begraafplaats.

Toch school er nog een klein addertje onder het gras, voordat men het onderhoud ter hand kon nemen. Uit een brief van de Permanente commissie tot de Algemene zaken van het Nederlands Israelitisch Kerkgenootschap gedateerd 6 Nisan 5709 (5 april 1949), blijkt dat er aan het eind van de oorlog ook Duitsers begraven waren op de joodse begraafplaats. Deze zijn later herbegraven op het oorlogskerkhof in de Peel.

Grafschendingen

In de Gelderlander en de Graafchapsbode van 15 februari 1957 lezen wij de krantenkop: "Ergerlijk vandalisme in 's-Heerenberg". De

Afb.9

jeugd had huisgehouden op de joodse begraafplaats zoals U ziet op afb.9. Maar dit was niet voor de eerste keer, want ook het "Kerkblad voor Bergh" vermeldt op 15 augustus 1952 al vernielingen aan de stenen op dit kerkhof. Had men de jeugd vergeten te vertellen wat er met onze joodse landgenoten gebeurd was? Hoe dan ook, het was het huis Bergh die de zaak bekendmaakte en ook herstelde.

In een eerste bijlage vindt U enkele hebreeuwse en jiddische woorden welke betrekking hebben op de joodse gebruiken bij de dood. In een tweede een overzicht van de joodse kalender.

Tenslotte is een woord van dank op zijn plaats aan de heer Hans Kooger uit Arnhem en de heer J.H.A. van Heek uit Doetinchem voor hun bijdragen aan dit artikel.

Jan Hoogakker

JOODSE KALENDER

01. tisjri	september/oktober
02. chesjwan	oktober/november
03. kislev	november/december
04. tewet	december/januari
05. sjewat	januari/februari
06. adar	februari/maart
07. nisan	maart/april
08. ijar	april/mei
09. siwan	mei/juni
10. tammoez	juni/juli
11. elloel	augustus/september

Zoals u ziet heeft een joods jaar elf maanden.

JOODSE BEGRIPPEN M.B.T. DE DOOD

Aweloet	Rouwperiode van zeven dagen
Doema	Naam van de doodsengel
Gan Eden	Paradijs
Gehinnom	Soort hel
Hesped	Lofrede bij de dode uitgesproken
Jizkor	Herinneringsgebed
Kabraniem	Mannelijke verzorgers van doden
Kabranoth	Vrouwelijke verzorgsters van doden
Keiwerowes	Westjiddische uitspraak van Kewer Awot = Graven der voorouders
Kerie'a	Inscheuring van kleren als teken van rouw
Kewer	Graf
Lewaja	Begrafnis
Matseewa	Grafsteen
Mawet	Dood
Metaheerhuisje	(westjiddisch Metaar) Reinigingshuisje
Mes	Westjiddisch: het dode lichaam
Nesjama	(westjiddisch Nesjomme) Ziel
Owel	Rouwende
Sjelosjiem	Treurtijd van dertig dagen
Sjiwwe	Rouwweek
Tachriegien	Doodskleren
Tahara	Rituele reiniging van doden
Talliet	Gebedsmantel waaraan tsietsiet hangen in de vier hoeken
Tefillien	Gebedsriem
Tehilliem	Psalmen

